

Аннотация

Туляков В. А. Уровни уголовно-правового регулирования. – Статья.

В статье на основании тезиса о многомерности и многоуровневости существования уголовно-правовых запретов рассматривается идея о широком понимании уголовного права: от индивидуального до наднационального уровня. Сделан вывод о связанности указанной модели концептом обеспечения безопасности личности, общества, государства. Предложены пути последующего развития отрасли при помощи объединения мер принуждения, компенсации и поощрения на различных уровнях правореализации.

Ключевые слова: динамика и статика уголовного права, уровни уголовно-правового регулирования, криминальность.

Анотація

Туляков В. О. Рівні кримінально-правового регулювання. – Стаття.

У статті на основі тези щодо багаторівневості й багатозначущості існування кримінально-правових заборон розглядається ідея про широке розуміння кримінального права: від індивідуального до наднаціонального рівня. Зроблено висновок щодо пов'язаності цієї моделі концептом забезпечення безпеки особи, суспільства, держави. Запропоновано шляхи майбутнього розвитку галузі за допомогою поєднання заходів примусу, компенсації та заохочення на різних рівнях правореалізації.

Ключові слова: динаміка та статика кримінального права, рівні кримінально-правового регулювання, кримінальність.

Summary

Tulyakov V. A. Levels of criminal regulation. – Article.

Multilevel and multifactorial criminal law character and its levels of realization from individual to supranational are analyzed in this article. It is stressed that concept of men's, society and state security should be the main element of criminal legal system formation upon homeostasis of coercive, compensational and endowment measures on criminal regulation different levels.

Key words: criminal law dynamics and statics, levels of criminal regulation, criminality.

УДК 342.922

Д. О. Балобанова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ КРИМІНАЛЬНОЇ ЗАКОНОТВОРЧОСТІ В УКРАЇНІ (2002 – 2012 РР.)

Постановка проблеми. Криміногенна ситуація і правоохоронна практика, які склалися в Україні після розпаду СРСР і утворення незалежної держави в 90-ті роки ХХ століття, виявили об'єктивну необхідність докорінного оновлення правових основ протидії злочинності, в тому числі, за допомогою кримінально-правових заходів, невідкладність розробки і прийняття нового Кримінального кодексу, що мав прийти на зміну Кримінальному кодексу УРСР, який проіснував на той час вже 30 років, зазнавши численних змін. Висування завдань і пропозицій із формування нового кримінального закону, визначення його концепції, що проходило в демократичних умовах нової соціально-політичної обстановки в країні, зайняло ще 10 років.

Оцінюючи результати цієї законотворчої діяльності та аналізуючи досвід уже майже дванадцятирічного функціонування Кримінального кодексу України (далі – КК України), який був прийнятий 5 квітня 2001 р. та набрав чинності

з 1 вересня 2001 р., можна з упевненістю стверджувати, що за минулі роки він пройшов в основному перевірку на міцність і довів свою здатність вирішувати основні завдання протистояння злочинності, яка змінила свої характеристики (поява нових видів суспільно небезпечних діянь (кіберзлочини, економічні, екологічні злочини), транснаціональний, організований характер багатьох суспільно небезпечних проявів тощо).

Але поряд із цим наукові дослідження та практика застосування кримінального законодавства виявили певні недоліки та прогалини, які потребують негайного втручання з боку законодавця.

Стан дослідження. Питанням аналітичного дослідження та виявленню проблем у реалізації положень кримінального законодавства в цілому присвятили свої праці такі видатні вчені України, як Ю.В. Баулін, Н.О. Гуторова, М.Й. Коржанський, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, В.О. Туляков, П.Л. Фріс, М.І. Харонюк та багато інших. Крім того, окремим проблемам чинного законодавства присвячені дослідження всіх учених в галузі кримінального права.

Метою даного дослідження є виявлення та стислий аналіз основних тенденцій у галузі кримінальної законотворчості за часи існування Кримінального кодексу України (2002 – 2012 роки).

Виклад основного матеріалу. Концептуальні основи чинного кримінального законодавства базуються на відмові від переваги охорони державних інтересів, врахування класового розуміння поняття злочину і означають поворот до визнання пріоритетності інших цінностей, пов'язаних із гуманістичним підходом до захисту безпеки особистості, охорони прав і свобод громадян, затвердження ринкових економічних та інших соціальних відносин. КК України 2001 р. зафіксував у своїй структурі і змісті більшості норм Загальної та Особливої частин ідеологічний поворот від переважаючого кримінально-правового захисту державних інтересів, інших проявів тоталітарної організації громадського устрою до висунення на перше місце завдань охорони визнаних міжнародним співтовариством прав і свобод людини і громадянина, безпеки особи, недоторканності житла, власності, таємниці особистих відносин, свободи політичних, релігійних та інших переконань. Цей поворот знайшов своє відображення в концептуальних основах Кримінального кодексу, в побудові його структури, встановленні пріоритетних завдань та засобів кримінально-правового впливу: «Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам. Для здійснення цього завдання Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно-небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили» (ст.1 КК України). У побудові Особливої частини в ієрархії суспільно небезпечних посягань перше місце відводиться забороні посягань на життя і здоров'я громадян, на їхні майнові інтереси, на недоторканність особи. Разом із тим очевидно, що зазначене переміщення пріоритетів у виборі об'єктів кримінально-правового захисту і конструюванні системи їх ієрархії не повинно вести до зниження ефективності державної протидії злочинності. Конституційний

статус громадян може бути повною мірою забезпечений тільки авторитетними державними органами, які володіють необхідними правовими інструментами у вигляді кримінального законодавства та здатні дати адекватну відповідь злочинним проявам. Ця вимога проявилася в тому, що першим розділом Особливої частини КК України залишається Розділ «Злочини проти основ національної безпеки», крім того, особлива увага посяганням на державні інституції приділена в Розділах XIV «Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації», XV «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян», XVIII «Злочини проти правосуддя», XIX «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)», а також окремим посяганням, передбаченим в інших розділах КК України. Ефективна протидія злочинності вимагає наступальності, використання всіх можливостей кримінально-правових заборон, санкцій та інших засобів кримінально-правового та кримінально-процесуального впливу для попередження і припинення злочинних посягань.

Загальне посилення кримінально-правової охорони безпеки особистості знайшло своє вираження у створенні майже кожного року нових складів злочинів та підвищенні рівня відповідальності за їх вчинення шляхом прийняття відповідних Законів:

- «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення правового захисту громадян та запровадження механізмів реалізації конституційних прав громадян на підприємницьку діяльність, особисту недоторканність, безпеку, повагу до гідності особи, правову допомогу, захист)» (12.01.2005);

- «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми та втягнення в заняття проституцією» (12.01.2006);

- «Про внесення змін до статей 155 та 156 Кримінального кодексу України щодо відповідальності за розбещення неповнолітніх» (25.09.2008);

- «Про внесення змін до статей 304 та 323 Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти сім'ї та дітей» (01.10.2008);

- «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо використання дитини для жебракування» (15.01.2009);

- «Про внесення змін до Кримінального та Сімейного кодексів України щодо усиновлення» (04.06.2009);

- «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості» (05.11.2009);

- «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії розповсюдженню дитячої порнографії» (20.01.2010);

- «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» (01.06.2010);

- «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за неналежне виконання обов'язків стосовно охорони життя та здоров'я дітей, а також за зловживання опікунськими правами» (23.09.2010);

- «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних» (02.06.2011);

- «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо злочинів проти волі, честі та гідності особи» (05.07.2011).

Ця тенденція у розвитку кримінального законодавства викликана, зокрема, об'єктивною необхідністю реагувати на кількісне зростання обсягу злочинних проявів, зміною якісної характеристики кримінальної злочинності в бік переважання насильницьких посягань та інших злочинів підвищеної суспільної небезпеки, поширеності особливо цинічних проявів низинної мотивації багатьох злочинів. Судова статистика свідчить, що в 2011 р. кількість справ тільки про злочини проти життя та здоров'я особи, не враховуючи інші посягання на особистість, становила 19,5 тис. (7,7% від загальної кількості справ); у 2009 р. – 21 тис. (9%); у 2008 р. – 20,9 тис. (9,2%) [1]. Аналогічна ситуація спостерігається й в інші роки.

У КК України оцінка ступеня суспільної небезпеки діяння визначається перш за все властивостями самого діяння, а потім характеристикою суб'єкта, який його вчинив. Такий підхід обумовлений встановленням законом категорій злочинів та критеріїв їх суспільної небезпеки (ст. 12 КК України), намаганням скоротити «розрив» між верхньою і нижньою межами санкцій у більшості складів злочинів, насиченням диспозицій більшості складів кваліфікуючими ознаками об'єктивної сторони злочину, які розширюють коло злочинних діянь (криміналізують їх) і підсилюють відповідальність за їх вчинення. Так, наприклад, 02 червня 2011 р. був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних», яким була розширена диспозиція ст. 182 КК України за рахунок таких видів діянь, як незаконне знищення конфіденційної інформації про особу або незаконна зміна такої інформації, підвищений розмір штрафу за такий злочин (замість «до 50 неоподаткованих мінімумів доходів громадян (далі – н.м.д.г.)» встановлено «від 500 до 1000 н.м.д.г.»), уведена кваліфікуюча ознака – заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам особи [2].

З прийняттям чинного КК України законодавець намагався провести послідовну диференціацію відповідальності за ступенем суспільної небезпеки злочинних діянь. Ця тенденція набула нової якості з прийняттям 13 квітня 2012 р. Законом України Кримінального процесуального кодексу України, який передбачив поділ кримінальних правопорушень на злочини та кримінальні проступки [3]. Хоча не слід забувати, що диференціація кримінальної відповідальності забезпечується не тільки категоризацією злочинів, але й вказівкою на кваліфікуючі обставини, ознаками ієрархії у визначенні ступеня суспільної небезпеки злочинних діянь у структурі самого КК, вираженої в послідовності викладу змісту його розділів.

Чинний КК України приділив значну увагу деяким злочинним проявам з метою встановлення більшої відповідності кримінологічним реаліям часу його прийняття. Це отримало своє вираження у розширенні сфери криміналізації економічних порушень порівняно з КК України 1960 р. і орієнтації на більш цілеспрямовану

протидію різним проявам організованої злочинності. Розділ VII «Злочини у сфері господарської діяльності» на момент його суттєвого реформування (15.11.2011) нараховував 35 статей. Після набрання чинності Законом України від 15.11.2011 № 4025 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» [4] було виключено 16 статей (хоча це не завжди свідчило про декриміналізацію діяння).

Більш глибока увага у КК України була приділена кримінальному переслідуванню різних організаційних форм злочинної діяльності: вчиненої організованою групою; організації терористичної групи або терористичної організації (ст. 258-3 КК), створення злочинної організації (ст. 255 КК), створення банди (ст. 257 КК), організації організованої групи з метою тероризування в установах виконання покарань засуджених або нападу на адміністрацію (ст. 392 КК) тощо. Розширення переліку усічених складів покликане посилити потенціал запобіжної функції КК України. Тому включення до КК України цілого комплексу норм, що визначають класифікацію злочинних груп і організацій (ст. 28 КК), вказівка на особливості відповідальності за участь у них (ст. 30 КК), розширення переліку складів, що передбачають вчинення злочинних діянь організованою групою в якості кваліфікуючої ознаки, а також посилення санкцій за групові злочини – все це прояви посилення кримінально-правової боротьби з організованою злочинністю.

Слід зазначити інтенсивність законотворчої діяльності у сфері кримінального права за минулі з моменту прийняття КК України роки. У цей період було прийнято більше 100 законів, які різною мірою і в різних обсягах змінювали і доповнювали кримінально-правове регулювання. При цьому в деякі роки звернення законодавця до сфери кримінально-правового впливу мало місце частіше. Так, у 2002 р. прийнято 2 закони, у 2003 р. – 10, у 2004 р. – 5, у 2005 р. – 9, у 2006 р. – 7, у 2007 р. – 6, у 2008 р. – 5, у 2009 р. – 17, у 2010 р. – 15, у 2011 р. – 15, у 2012 р. – 10 законів. Видається, що значне підвищення законодавчої активності починаючи з 2009 р. пов'язано з тим, що на цей час правозастосовча практика виявила достатню кількість недоліків та прогалин чинних норм, а також зміни соціальної, політичної, економічної обстановки в країні призвели до необхідності певного перегляду кримінально-правових норм.

Однак включення нових норм у КК України породжує чимало проблем узгодження їх з уже діючими кримінально-правовими нормами, а також у зв'язку з необхідністю їх гармонізації зі змінами в КПК України, в КпАП України та інших законодавчих актах. Тут на перший план виступають принципи законодавчої техніки, а саме дотримання вимог внутрішньої погодженості законодавства, а також цілої низки похідних від нього вимог (злагодженості нормативних актів; несуперечності в системі законодавства; логічного зв'язку між нормативними приписами тощо).

Майже дванадцятирічний період функціонування КК України і досвід застосування його норм довів, що з його прийняттям були в основному реалізовані принципові напрями основної концепції реформування кримінального законодавства. Значною мірою було усунуто прогалини кримінального закону, що утворилися у зв'язку зі зміною предмета правового регулювання, появою нових форм злочинної

діяльності та видів злочинів, були виключені численні необґрунтовані та такі, що не відповідають сучасним соціальним реаліям, норми.

Разом із тим аналіз процесу законотворчості у сфері кримінального права приводить до висновку про певну односторонність відносно рівного його еволюційного розвитку. Надмірність кримінальної репресії в останні роки зберігалася в КК України, більш того, постійно наростала у зв'язку з прийняттям низки змін і доповнень. Так, за період з 2002 по 2012 рр. було прийнято 65 законів, які тим чи іншим шляхом збільшували кримінальну репресію. Більшість із них була спрямована на посилення санкцій чинних норм і створення спеціальних складів, що розширюють сферу кримінальних заборон і підсилюють їх каральний вплив. Тенденція переважання криміналізації і пеналізації в здійсненні кримінальної політики знайшла своє відображення не тільки в прийнятих законодавцем у зазначений період змінах та доповненнях до КК України, але і в багатьох сотнях пропозицій про зміни в КК України, що надійшли за цей час до Верховної Ради України, значна частина яких дає змогу судити про односторонню орієнтацію на вирішення соціальних проблем і завдань зміцнення правопорядку переважно методом посилення інтенсивності кримінально-правового впливу.

Виключення із цієї тенденції становлять Закони України № 270 від 15.04.2008 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» та № 4025 від 15.11.2011 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» [5; 4], поодинокі випадки декриміналізації окремих діянь (виключення ст.ст. 230 [6], 331 [7] КК України) та деякі інші прояви гуманізації (зміни в ст. 69 КК [8], депеналізація ст. 306 КК [9] (хоча остання, скоріш за все, пов'язана з попередньою помилкою у формулюванні санкції цієї статті)). Але доля таких «гуманних» законів становить лише 5,9% від загальної кількості змін та доповнень до КК України.

Висновки. Узагальнення даних законотворчої практики Верховної Ради України призводить до висновку про необхідність вироблення і затвердження певних принципів планування і прогнозування змін у правовому регулюванні інститутів та окремих норм кримінального права. Оцінка стану сучасної практики законодавчої протидії злочинності у кримінально-правовій політиці дає змогу відзначити ознаки певних прогалин у цій сфері (запізнювання законодавця в реагуванні на нові кримінальні прояви, нестабільність, неналежна якість пропозицій про зміни в КК України, порушення вимог законодавчої техніки у процесі реформування законодавства, неврахування розроблених наукою кримінального права підстав та принципів криміналізації/декриміналізації).

Проблеми реконструкції кримінального законодавства вимагають свого вирішення з урахуванням положень, що враховують змістовні особливості кримінально-правового регулювання. Цього можна досягти шляхом розробки науково обґрунтованої кримінально-правової політики України, яка буде базуватися на положеннях теорії криміналізації/декриміналізації з усіма її змістовними характеристиками та враховувати сучасні світові, європейські тенденції та надбання вітчизняної теорії та практики застосування кримінального законодавства.

Література

1. Аналітичні огляди щодо стану здійснення правосуддя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.court.gov.ua/sudova_statystyka.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних : Закон України від 02.06.2011 № 3454 // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 50. – Ст. 549.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України, прийнятий Законом України від 13.04.2012 № 4651 // Голос України. – 2012. – 19 травня. – № 90–91.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності : Закон України від 15.11.2011 № 4025 // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 25. – Ст. 263.
5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності : Закон України від 15.04.2008 № 270 // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 24. – Ст. 236.
6. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України : Закон України від 03.04.2003 № 669 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 26. – Ст. 199.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо перетинання державного кордону України : Закон України від 18.05.2004 № 1723 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 36. – Ст. 430.
8. Про внесення зміни до статті 69 Кримінального кодексу України : Закон України від 22.12.2006 № 527 // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 11. – Ст. 96.
9. Про внесення зміни до статті 306 Кримінального кодексу України : Закон України від 04.11.2011 № 4016 // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 25. – Ст. 260.

Анотація

Балобанова Д. О. Загальна характеристика основних тенденцій кримінальної законотворчості в Україні (2002-2012 рр.). – Стаття.

У статті досліджуються процеси законотворчості у сфері кримінально-правового регулювання, які мали місце за період з моменту початку дії Кримінального кодексу України (01 вересня 2001 р.) та до останніх змін, які мали місце у 2012 р.

Ключові слова: кримінальна законотворчість, кримінальне законодавство, тенденції, гуманізація, посилення відповідальності, кримінально-правова репресія, кримінально-правова політика.

Аннотация

Балобанова Д. О. Общая характеристика основных тенденций уголовного законодательства в Украине (2002-2012 гг.). – Статья.

В статье исследуются процессы законодательства в сфере уголовно-правового регулирования, имевшие место за период с момента начала действия Уголовного кодекса Украины (01 сентября 2001 г.) и до последних изменений, которые произошли в 2012 г.

Ключевые слова: уголовное законодательство, уголовное законодательство, тенденции, гуманизация, усиление ответственности, уголовно-правовая репрессия, уголовно-правовая политика.

Summary

Balobanova D. General characteristics of the main trends of the criminal law-making in Ukraine (2002-2012). – Article.

The article is devoted to the processes of lawmaking research in the field of criminal-legal regulation that occurred in the period from the entrance into force of the Criminal Code of Ukraine (September 1, 2001) and the recent changes that have taken place in 2012

Key words: criminal lawmaking, criminal legislation, trends, humanism, increased liability, criminal repression, criminal policy